

### 3. fejezet. Az isteni értelem.

Kérdésbe jön 1. az isteni vagyis abszolút értelem létezése; 2. tudásának tárgya és 3. módja; *ki, mit, hogyan* – ez az értekező tevékenységnek három főkategóriája. Bevezetésül az isteni lét tulajdonságairól az isteni tevékenység tulajdonságaira vezető átmenetképen az isteni életről kell szólnunk. – Irodalom: *Thom* I 14 15; *Gent.* I 44–71 *Verit.* 2, 10 kk. *Didacus Ruiz* De scientia, de ideis, de veritate ac de vita Dei 1629. Új kiad. 1929. C. *Schneider* Das Wissen Gottes nach der Lehre des h. Thomas v. A. 4 Bde 1884 kk.

#### 31. §. Az abszolút Értelem létezése.

*Diekamp* I § 22 23; *Bartmann* I § 33; *van Noort* 1, 3, 1 § 1; *Pesch* II n. 177–81; *Scheeben* I 616–25; *Lessius* VI 1 5; *Petavius* IV 1 2. – *Thom* I 14 15 18; *Gent.* I 44; *Salmant.* tr. 3 disp. 1; *Berti* De Deo IV 1; *Billuart* De Deo 5, 1; 6, 7 § 2; *Frassen* De Deo operanti 1, 1, 1. – A. *Otten* Apologie des gottlichen Bewusstseins 1897; L. *Braun* Die Persönlichkeit Gottes 1928; a 24. § irodalma.

##### *I. Az isteni élet és értelem dogmatikai valósága.*

##### **1. Tétel. Isten abszolút élet. Hittétel a materializmussal szemben.<sup>1</sup>**

*Magyarázat.* Az élet önmozgató képesség, vagyis immanens cselekvő képesség, melynek kiinduló és végpontja maga a tevékeny való.<sup>2</sup> Az alapvető két élettevékenység a befogadás (bensőítés) és kihatás; tehát egy centripetális és egy centrifugális, egy intenzív és egy expanzív tevékenység, melynek (különösen a befogadónak) *fokai* szerint az élet is három egymástól lényegesen különböző rangfokozatba sorakozik: tenyésző élet (vita vegetativa), hol a bensőítés asszimiláció, az állati élet (v. animalis), hol a bensőítés tudat alakját ölti az érzetben és képzetben, és az expanzív tevékenységet a képzet irányítja; és a szellemi (v. spiritualis), hol a bensőítés mozzanata a fogalmi és ítélő ismerés, mely az igazságra mint olyanra irányul, és az expanzív tevékenységet célgondolatok irányítják; tudás és akarás a szellemi élettevékenység alapkategóriái.

*Bizonyítás.* Az *ószövetség* az élő Istent ünnepli és övezi hódolattal szemben a holt bálványokkal. Isten és népe az élő Istenre esküszik.<sup>3</sup> Az *újszövetség* kiemeli az Isten életének magátólvalóságát: «Én vagyok az út, az igazság és az élet».<sup>4</sup> Istennek önmagától van élete,<sup>5</sup> és ő ad minden más élőknek.<sup>6</sup> A *szentatyákkal* a későbbi *hittudósok* mindenekelőtt megállapítják a *tényt*: a) *apozteriori*: Isten élő valók teremője, tehát maga is élő; az oknak tartalmaznia kell az okozat kiválóságait; senki sem adhat azt, amije nincs. b) *Apriori*: az élet tökéletesség, szemben a nem-élettel, tehát a végtelen tökéletességű lény nem lehet el nélküle.

Azután pedig kifejtik az isteni élet *kiválóságait*: 1. Minthogy Isten magátólvaló tiszta ténylegesség (actus purus), nála a lét és élet egybeesik<sup>7</sup>; az életet nem kapja mástól és nem szorult rá, hogy valaki őt életre gerjessze; viszont minden élőknek ő ad életet (αὐτόζων). 2. Mert végtelen, semmiféle élettökéletességnek nincs híjával, az állatinak és növényinek sem (παντόζων); azonban 3. az összes életmozzanatok és tevékenységek minden tökéletlenség híján vannak meg benne; tehát csak a szellemi élet van meg Istenben a maga formális

<sup>1</sup> Vatic. 3 cp 1 *Denz* 1782.

<sup>2</sup> *Thom* I 18, 1 2.

<sup>3</sup> Num 14,28 Deut 32,40 Is 49,18 Jer 5,2 Ps 35,10 41,3 83,3.

<sup>4</sup> Jn 14,6; cf. 1 Jn 5,20.

<sup>5</sup> Jn 5,26.

<sup>6</sup> Act 17,25; cf. 1 Tim 3,15 4,10 Heb 9,14 10,31 12,18 1 Pet 1,23 Ap 4,1 10,6 15,7 stb.

<sup>7</sup> *August.* Conf. I 6, 10; cf. *Nyssen.* Eunom. VIII (M 45, 797a).

mivoltában (természetesen a tapasztalati szellemi lét tökéletlenségeinek kizárásával), a tenyésző és állati élet csak kiváló értelemben: teremő eszme és valósító erő szerint (ὀρέζων). Minthogy Isten élete szellemi élet, azért tudás és akarás a tevékenysége.

2. *Tétel. Isten végtelen értelem. Hittétel.*<sup>1</sup> Egyenest a materializmus ellen irányul, oldallagosan azonban minden fajta monizmus ellen, mely többé-kevésbbé eltorzíja és elhomályosítja az abszolút Való végtelen és kimerítő tudásának igazságát.

*Bizonyítás.* A *Szentírás*nak úgyszólván minden lapja tanúsítja, hogy Isten bölcseséggel alkotott és kormányoz mindent s oktatja az embereket Ádámól és a patriarkáktól kezdve; a bölcseségi könyvek főtemája a teremő örök bölcsesség; az újszövetség pedig miként Isten életére nézve, az isteni tudásról is kimondja a magátólvalóságot: Én vagyok a világ világossága, az igazság és az élet.<sup>2</sup> Kimondja az isteni értelem kiválóságát: a) rendes tárgyalásmódjához hiven viszonylag: «Nem a ti gondolataitok az én gondolataim, és a ti utaitok nem az én utaim, úgymond az Úr. Mert, amennyivel fölülhaladják az egek a földet, annyival fölülhaladják az én utaim a ti utaitokat és az én gondolataim a ti gondolataitokat».<sup>3</sup> «Lehet-e az embert Istenhez hasonlítani, ha szintén tökéletes tudománya volna is?»<sup>4</sup> b) Egyszerűen végtelennek mondja Isten tudását: «Nagy a mi Urunk, és nagy az ő ereje, és az ő bölcsességének nincsen száma»;<sup>5</sup> továbbá Isten tudása minden más tudásnak forrása: «Tudományok Istene az Úr».<sup>6</sup>

A *szentatyák* tanítását lesz alkalmunk megismerni a részletes tárgyalásnál. A magára álló *elme* pedig tételünket a nomologiai istenbizonyítás eredményeképp állítja föl.

## 2. A nomologiai istenbizonyítás.

A nomologiai istenbizonyítás a mindenségben egyetemesen és alapvetően érvényesülő törvényszerűségből következtet abszolút törvényhozóra. Ezt a rendkívül jelentős és termékeny, még agnóosztikusok előtt is (Kant, Lotze) becsületben álló gondolatmenetet a következő mozzanatokban fejtjük ki:

A *törvényszerűség fogalma*. Törvényszerűség a szó tágabb értelmében elemeknek egymásra való vonatkoztatása, vagyis elemek sokasága a vonatkozás egységében. Minden törvényszerűség úgy jelenik meg előttünk, mint gondolat, mely különböztetésnek (elemek megállapítása) és vonatkoztatásnak (a megkülönböztetett elemek összetevése) egysége. Törvényszerűség minden valóság, mely logikai ítéletnek lehet tartalma. A törvényszerűség által válik érthetővé a lét.

A törvényszerűségnek *két fajtája* van: a sztatikai és a dinamikai, a léttartalomnak és a létevékenységnek törvényszerűsége. A *sztatikai*, nyugvónak tekintett lét nagy törvényszerűsége az, hogy minden egyednek van jól meghatározott léttartalma, azaz határozományok összessége, melyek mint létmozzanatok vonatkozásai jelennek meg (pl. ennek a vasdarabnak kémiai tulajdonságai, ennek a tigrisnek természetrajza, ennek az embernek a pszichogramja); ennek köszönhető, hogy a lények nem térnek ki Proteusként az elme ölelése elől, hanem jól megjellemmezhetők. Az egyedek fajokba, a fajok nemekbe, ezek ismét felsőbb nemekbe sorakoznak; minden faj és nem megint jól meghatározott léttartalommal rendelkezik. Ennek köszönhető, hogy a valók világa nem ejt zavarba az egyedi alakulatok

<sup>1</sup> Vatic. 3 cp 1 Denz 1782.

<sup>2</sup> Jn 8,12 14,6.

<sup>3</sup> Is 55,8.

<sup>4</sup> Job 22,2.

<sup>5</sup> Ps 146,5.

<sup>6</sup> 1 Reg 2,3; cf. Job 13,9 Esth 14,14 Sir 1,1 Rom 11,33 Col 2,3 1 Jn 3,20. Témászerűen tárgyalja Isten tudását Ps 138 és Sir 42.

végeláthatatlan sokféleségével, hanem rendszerezést és leíró tudományokat tesz lehetővé. Hisz a tudományok általában nem az egyedet, hanem a fajt és a típust keresik. – A létevékenység pedig, a *dinamikai* megfontolás, a szó szoros értelmében vett törvényeknek hódol. Minden egyed nemcsak logikai szálakkal van belefűzve nemek és fajok hálójába, hanem sokféle reális vonatkozással van másokhoz csatolva, okok és okozatok szövedékébe van belekapcsolva; a lények nem elszigetelt, monas-szerű atomokként kóvályognak a térben, mintha semmi közük nem volna egymáshoz, hanem egymás számára vannak.

Mind a sztatikai, mind a dinamikai törvényszerűséget *két formai mozzanat* jellemzi: 1. a *viszonylagos állandóság*: a fajok és típusok tartják magukat az evolúció árjában is; a történések folyamán pedig a törvények önmagukhoz hívek maradnak, ha mindjárt sokféle kombinációba lépnek is, ahol az alsóbbak gyakran belesugároznak a felsőbbekbe: az érzéklés pl. elősegíti, de zavarja is az értelmi ismerést, a kémiai folyamatok az életfolyamatot. 2. A *hasonlóság és rokonság*. Észrevétlen átmenetek vezetnek egyedről egyedre, fajról fajra, esetről esetre, törvényről törvényre, alsóbbról felsőbbre, és ezáltal az egész mindenség úgy jelenik meg, mint törvényszerűségek hiánytalan kozmosza és hierarchiája, mint sok dimenziós, sűrű és szakadás nélküli térhálózat, melynek minden egyes pontjából ezer meg ezer szál vezet a szomszédoshoz, észrevétlen átmenetekkel: a sokságban megtestesül az egység és ezáltal létrejön a harmónia, a rend.

1. *A mindenség egyedeiben és együttességében sok irányú, egyetemes és lényeges, a dolgok legbensejében gyökerező törvényszerűséget mutat.*

*A törvényszerűség területei és jelenségei*: a természet, a lélek világa és az ismerés világa, vagyis a tárgyi és alanyi világ egysége az igazságot kifejező ismerettényben. A *természet és a lelki világ* (μακρόκοσμος, μικρόκοσμος) sztatikai és dinamikai törvényszerűségének annyi tanuja van, ahány természet- és lélektudomány alakult ki az idők folyamán; a leíró tudományok elsősorban sztatikai, a magyarázók főként dinamikai törvényszerűségeket tárnak föl, és mind abból a föltevésből táplálkoznak, hogy a mindenség érthető valami. A szigorú törvényszerűség mint minden tudományos tevékenység apriórís föltevése (axiómiája), és mint a tudományos tevékenység aposzteriórís eredménye: ez lett a 16. században meginduló modern tudományos tevékenységnek főbüszkesége és eredményeinek titka. A törvényszerűségek új világát nyitja meg *a megismerés világa*, a noetika tárgyköre. Az az ember, aki maga is egy tagja a kozmosznak, és mint ilyen a kozmikus (fizikai, biológiai, pszichikai) törvények uralma alatt áll, ennek a kozmosznak tartalmát földolgozza képzetekké és fogalmakká, vonatkozásait tudatba emeli és igazságokként megkülönbözteti a merőben alanyi tudat-alakulatoktól; s ezzel titokzatos értelmi mását teremti meg a mindenségnek: az értelmi kategóriák és a lét-kategóriák egybevágnak; pl. a matematika megvalósul a természetben, és a mechanikai megfontolások megvalósíthatók a külső világban. A fogalomalkotásnak még eddig jobbára kifürkészetlen törvényei és mintái, valamint az igazságnak tudósoktól is csak ügyyel-bajjal megsejtett kritériuma (l. az ismeretelmélet nehézségeit) rendelkezésére állnak minden embernek.

2. *A törvényszerűség megokolást követel. S a törvényszerűség oka csak törvényhozó lehet.* Minden törvényszerűség ugyanis gondolat; a gondolat pedig szellemi termék; tehát csak szellem műve lehet. T. i. minden törvényszerűség különböztetés és vonatkoztatás, elemek megállapítása és azok egyesítése. Már pedig a különböztetés, mely az egységet nem rontja le, az egyesítés, mely az elemeket a maguk elem-voltában óvja, szellemi tevékenység, és csak gondolkodásban (ítélő tevékenységben) valósulhat meg. A legelemibb logika is azt mondja: A törvény törvényhozót, a gondolat gondolkodót, az egység egységesítőt, a rend rendezőt, a harmónia összhangosítót követel. Ezért a világ rendezője *csak szellemi való lehet*. Ez a következtetés még csattanósabbá válik, ha szembesítjük azokkal az irányzatokkal, melyek *a törvényszerűségnek más magyarázatát* keresték: a materializmussal és az idealista panteizmussal.

A *materializmus* a törvényszerűséget a mechanikai történelemből vezeti le: A természet végtelen sok próbálgatás után, évmilliók fejlődéseknek alig észrevehető lépéseiben valósítja meg azt, amit törvényszerűségként kutatunk és bámulunk. – Ám *a) Az elméleti lehetőségek száma sokszorosan végtelen*: végtelen sok atom végtelen sokféleképpen léphet kombinációba. Tehát végtelenül sok lépés kell, míg a lehetőségekből eljut a világ a jelen ténylegességbe; vagyis egyáltalán nem jut el. A valószínűségszámítás is megmutatja, hogy végtelen lehetőségek végtelen sok kombinációja nem vezet ki a kaoszból a kozmoszba.<sup>1</sup> Épen az jellemzi a tényleges világrendet, hogy mérhetetlen sok lehetőség közül egyet valósít meg. Ez arra vall, hogy a jelen világrend sok lehetőség közül kiválasztott rend; ám a kiválasztás szellemi tevékenység; tehát a világ szellem műve. *b) A legszélsőségesebb mechanikus materializmusban is szerepelnek szellem-követelő föltevések*: a lehetőségek és a mechanikai történések is törvények; tehát érthetetlenek törvényhozó nélkül. Továbbá: a materializmus alapföltevése szerint az atomoknak egymáshoz semmi közük; de amint megindul a történet folyamata, egymásra hatnak, összetevődnek, értelmes képletekbe verődnek; tehát mégis van közük egymáshoz. Így a materializmus ellenmondáson épül. *c) A materializmus súlyos logikai hibát követ el*, mikor az anyagból próbálja magyarázni a törvényt: a sokból az egyet, az anyagból a gondolatot, a részekből az egészet, a tehetetlenségből a tettet, a kaoszból a rendet, általában az alsóbból a felsőbbet. Itt a következtetés sokkal messzebb megy, mint az előzetek engedik; pedig az okozat nem tartalmazhat többet, mint az ok.

Az *abszolút idealizmus* (Hegel) elismeri a mindenség törvényszerűségét, de azt az abszolút ideának dialektikai önkifejtéséből magyarázza. – Ám *a) a mindenség nem abszolút dialektikai önkifejtődés*, hanem *szabad elgondolás* és rendmegállapítás műve. *b) Az idea*, az elvont gondolat nem lehet a világ törvényszerűségének magyarázója. *A merő gondolat* mindenekelőtt *erőtlennek* bizonyul rend teremtésére; mert hisz a rend rendezést kíván, a gondolat pedig mint intenciós való nem rendelkezik a létezés rendjébe belenyúló erővel. A gondolat magában vértelen, világmozgató ereje nincsen; az eszmék is csak úgy válnak történelmi, azaz embermozgató tényezőkké, ha magukévá teszik vezérek és tömegek, vagyis létező valók. Nem az idea rendez, hanem az a személyes valaki, akinek vannak ideái. Azután pedig: a gondolat *nem lehet végső ok*. A gondolat ugyanis magában absztraktum, tehát belőle nem indulhat ki lét; és nem áll magában, nincs szubszisztenciája. A gondolat csak mint gondolkodónak gondolata gondolható el.

### 3. A törvényszerűség végső oka csak abszolút Értelem lehet.

*Nem lehet az empirikus szellem*, mint a transzcendentális idealizmus (Kant) gondolta, mely azt tanítja, hogy a törvényszerűséget az emberi elme vetíti bele a mindenségbe. Mert *a) Kant* szerint is az elme normákkal rendelkezik, ú. n. kategóriákkal, melyek a megismerés transzcendentális föltételei. Ezeket az elme nem találja ki, hanem megtalálja magában; adva vannak az ember számára, mint tőle független, fölötte álló és őt kötelező normák. Mikép dolgozzuk föl a valóságot szemléletekbe és fogalmakba, az nem tőlünk függ. Tehát ennek a fogalom- és ítélet-alkotó törvényszerűségnek: a kategóriáknak, a megismerés transzcendentális föltételeinek nem magunk vagyunk a szerzői. *b) Az igazság kritériuma* mint fölöttünk álló és minden megismerésünket irányító hatalom jelentkezik, tehát nem eredhet magától az emberi szellemtől.

*De más véges szellem sem lehet* a világegyetem törvényszerűségének szerzője. *a) A törvényszerűség*, mint láttuk, nem a létre kívülről ráaggatott szórványos valami, hanem a létet a maga egészében, a legmélyén járja át, minden irányban és vonatkozásban. Más szóval: amint lét lehetetlen léttartalom nélkül, épúgy léttartalom lehetetlen létmeghatározottság vagyis törvényszerűség nélkül. Következésképp a legelemibb létmeghatározottságok vagyis

<sup>1</sup> D. Mercier *Ontologie ou Métaphysique générale* 1902 p. 518 kk.

*törvényszerűségek csak a léttel együtt voltak megadhatók; annyival inkább, mert vonatkoztatni, rendezni csak azt lehet, ami fölött rendelkezik a rendező. b) A világegyetem törvényszerűsége elégséges okot követel. Ám ez az elégséges ok csak abszolút Értelem lehet. Mert minden egyes törvényszerűség mint gondolat gondoló értelmet követel. Ez az értelem a törvényszerűség mozzanatait (a részek különböztetését és a vonatkoztatás egységét) vagy magából meríti, vagy nem. Ha teljesen magából meríti, ez annyit jelent, hogy senkire és semmire nem szorul, amikor kigondol és vonatkoztat, vagyis rendelkezik a tartalmi létnek teljességével és a létezés függetlenségével, azaz abszolút; és minthogy abszolút való csak egy lehet, tehát ez az abszolút értelem azonos az abszolút léttel (27. § 3). Ha pedig nem meríti magából, akkor legalább részben mástól kapja. Ám hogy minden értelem másra szoruljon gondolat-alkotásában vagyis törvény-megállapításában, ellenmondás; épúgy mint ellenmondás, hogy minden lény mástól kapta létét. Tehát kell lenni Értelennek, mely az ideákat és törvényeket önmagából, a maga valóságából meríti, mely lét és értelem azonossága.*

*4. A nomologiai megfontolás tehát Istent igazolja, mint*

*a) abszolút törvényhozót, aki mérték, szám és súly szerint rendezte a világot. Törvények megtestesítéseként (νόμος) fogták föl a világot már a régi nagy vallások, a kínaiak, egiptomiak; kozmoszként kerül ki a világ Isten kezéből a Szentírás tereméstörténete szerint; tehát alkalmas is arra, hogy hirdesse őt és ismeretére vezessen.<sup>1</sup> A külvilágban érvényesülő szigorú és kifürkészhetetlen törvényszerűség zálog arra, hogy az egyes emberi élet és a történelem nem kevésbé bölcs törvényszerűség uralma alatt áll (Job).*

*b) Isten nemcsak szigorú törvényszerűség korlátai közé szorít mindent, hanem művészettel teremt; gondolatai ideák: tökéletes tartalomnak szép formában adnak kifejezést, a világ alakulatainak ősképei, melyeket az emberi ismerés a tudatban újra alkot, és így Istent mint a szépség ősforrását ismeri meg. Az ószövetség sokféle fordulatban ünnepli Isten szépségét és annak a teremésben megnyilvánuló visszfényét a természetben és a természetfölötti létben (teofaniákban is)<sup>2</sup>; a frigysátor<sup>3</sup> és a mennyei Jeruzsálem<sup>4</sup> Isten gondolatainak utánzatai és túlárado szépségének jelei.*

*c) A nomologiai megfontolás igazolja Istent mint ősigazságot, minden igazság kigondolóját, megvalósulását és világosságát. Minden igazságon és ítéletalkotáson átragyog az örök értelem világossága, mely tárgy és alany, ítéletalany és állítmány különböztetése és intenciós egyesítése által, az objektív és szubjektív világ összerendezése által teszi lehetővé minden igazság megismerését; de csak azért, mert ő maga az obiectum-nak és subiectum-nak, a vonatkoztatás elemeinek és magának a vonatkozásnak ősegyisége. Ez Nazianzi sz. Gergelynek és különösen Szent Ágostonnak gondolata,<sup>5</sup> és benne van a Szentírásnak mindama gondolatmeneteiben, melyek Istent mint örök bölcseséget és értelmet ünneplik szemben a pogány istenekkel, melyek a nyomos gondolkodás színe előtt fikcióknak bizonyulnak.<sup>6</sup>*

## 32. §. Az isteni tudás tárgyai.

*Diekamp I § 24–27; Bartmann I § 34; van Noort 1, 3, 1 § 2; Pesch II n. 192–219; Scheeben I 635–57; Petavius IV 3–8. – Thom I 14, Gent. I 47 49 50 65–71; Suarez De div. subst. III 1–3; Salmant. tr. 3 disp. 3 6–9; Billuart De Deo 5, 2; 6, 2; Berti IV d. 1, 2–4; Frassen De Deo oper. 1, 1, 2 3. – K. Kolb Menschliche Freiheit und göttl. Vorherwissen nach Augustinus 1908.*

<sup>1</sup> Cf. Ps 18 73 103 138.

<sup>2</sup> Ex 24,10–17 Is 6 Ez 1 Dan 3,52 Hab 3 Ap 4.

<sup>3</sup> Ex 25,40 31,1–16.

<sup>4</sup> Ez 40–48.

<sup>5</sup> Nazianz. In laud. Athan. 1; August. Gen. litt. IV 4, 8 Civ. Dei XI 10; Vera rel. 39, 72.

<sup>6</sup> Cf. Jer 10,10–16 16,19–21 Bar 3 Prov főként 1,20–31 3,19 8.

### 1. Isten önismerete.

**Tétel. Isten teljesen ismeri önmagát:** tökéletesen tudja, mi ő (önismeret), és ki ő (éntudat). Ez *biztos* igazság a monistákkal szemben, akik közül a materialisták kénytelenek tagadni Isten önismeretét, és a panteisták az éntudatát.

**Bizonyítás.** A *Szentírás* a) kifejezetten *önismeretet* tulajdonít Istennek a szentháromsági életben: «Senki nem ismeri a Fiút más mint az Atya; az Atyát sem ismeri senki más mint a Fiú». <sup>1</sup> «A Lélek mindent kikutat, még az Istennek a mélységeit is». <sup>2</sup> b) Istennek a legtökéletesebb *éntudatot* tulajdonítja, mikor Isten kijelentéseit legtöbbször én-nel vezeti be. Isten önismeretének és éntudatának tökéletes kifejezése ez a kijelentés: «Vagyok, aki vagyok». <sup>3</sup> A *szentatyák* is kezdettől fogva vallják: «Egyedül Isten az, aki önmagát ismeri annyira, amennyire van» <sup>4</sup>; és a 4. századtól kezdve Isten tökéletes önismeretéből vezetik le Szent Ágoston nyomán a Fiúnak, Isten örök személyes gondolatának az Atyával való hasonlóságát, aki azért tökéletes képe az Atyának, mert Isten tökéletes önismerésének terméke. <sup>5</sup>

Tételünket az ész is megállapítja

1. *Az önismeretet illetőleg.* Isten mint abszolút való merő ténylegesség, actus purus. Ha azonban volna létének olyan mozzanata, melyet ő maga nem ismer, abba a helyzetbe jutna, hogy utóbb megismerje; vagyis arra nézve képességben volna; tehát nem volna actus purus. A teremtménynél megtörténik, hogy értelme nem öleli át egész léttartalmát, tehetségei és hajlamai csak lassan, a föladatak és helyzetek színe előtt bontakoznak ki és jutnak tudatára; sőt egy hosszú életnek még alkonyán is pattanhatnak ki lappangó hajlamok és betokozott terheltségek, és hozhatnak meglepetést birtokosukra és környezetére. Ép ezért embernél lehetséges, hogy érdekesnek találja önmagát, drámai érdeklődéssel kísérje tulajdon tehetségeinek kibontakozását, és beteges önfigyelésbe vagy hivságos öntükrözésbe ölje bele tetterejét és mélyebb, gyümölcsösebb önismeretét. Istennél azonban az értelem nem a léttartalomnak egy darabja, hanem teljes egybeválása. Következésképp nincs az isteni létben egyetlen egy mozzanat sem, melyet teljesen át ne világítana az isteni értelem; Istenben nincs semmi, ami csak természet volna; ott minden szellem és tevékenység, értelmi tevékenység is.

2. *Az éntudatot a panteizmus* elvitatja Istentől azzal az indokolással, hogy az éntudat csak a nem-én partjairól visszaverődő ismeret-hullám habtaraja. Nem-én nélkül nincs én; következésképp az éniség korlát és függés (Hartmann). Ezzel szemben az igazság az, hogy az éniség a szellemi létezés mód szükséges velejárója. A kiválóan szellemi tevékenységek: az ítéletalkotás és a célra irányuló gondolatfűzés valamint az önelhatározás nem jöhetnek létre a tudat egységére való eleven reális vonatkoztatás nélkül. Ahol nincs éniség, ott lehet szó képzet- és érzelem-társításról, lehet szó spontán állásfoglalásokról, de már nem szellemi tevékenységekről: igazságtárgyazó ismeretről és célvalósító akarásról. Az én nélküli szellem olyan volna, mint a középpont nélküli kör. Az éntudat nem is tételezi föl a mástól való elzártságot, hanem a magában való léttartalmi zártságot, koncentrálttságot, központiságot, mely épen föltétele az igazság számára való teljes megnyitottságnak. Ahol nincs én, ott csak természet van, akár fizikai akár pszichikai természet az; de nincs szellem.

<sup>1</sup> Mt 11,27.

<sup>2</sup> 1 Cor 2,10; cf. Jn 10,15.

<sup>3</sup> Ex 3,14; cf. Mt 3,17 Jn 10,30 Act 13,2.

<sup>4</sup> *Min. Felix* 18.

<sup>5</sup> *August. Trinit.* XV 14, 13.

## 2. Isten világismerete.

1. *Tétel. Isten tökéletesen ismeri mindazt, ami rajta kívül van:* a legcsekélyebb és legrejtettebb dolgokat is, nevezetesen a szabad szellemi teremtmények legbenső világát is (καρδιογνωσις); és pedig ismer mindent, mielőtt bekövetkeznék, tehát a jövőndő szabad elhatározásokat is. Ez *hittétel*, amint kitűnik az Egyháznak rendes tanításából, és kifejezetten is előterjeszti a vatikáni zsinat.<sup>1</sup> Csak a materialisták tagadják és a pogányok torzítják el.

*Bizonyítás.* A *Szentírás* szerint *a)* Isten gondját viseli mindennek, és ezért legpontosabban *ismer is mindent*: «A csillagoknak sokaságát megszámlálja és mindenikét nevén szólítja».<sup>2</sup> «A tenger főenyét, az eső csöppjeit, az örökkévalóság napjait ki tudná megszámlálni? Az ég magasságát, a föld szélességét, az óceán mélységét ki tudná megmérni?»<sup>3</sup> Sőt megszámlálta az embernek minden haja szálát.<sup>4</sup> *b)* A *legrejtettebb* és legtitkosabb dolgokat nyomban tudja: Azonnal tudomására esik az összülők bűne; meghallja Hágárt a pusztában, Eliezert idegen földön.<sup>5</sup> Utóbb szinte közmondásszerű szólás, hogy Isten a szívek és vesék vizsgálója és ismerője: «semmiféle teremtmény sem láthatatlan az ő színe előtt; sőt minden födetlen és kitárt annak szeme előtt, aki előtt mi majd felelünk».<sup>6</sup> *c)* Ismeri *a jövőt*: «Az Úristen ismert mindent, még mielőtt azt megteremtette»,<sup>7</sup> az emberek jövőndő gondolatait is.<sup>8</sup> Sőt Istennek ez a jövőbe látása kézzelfoghatóan megkülönbözteti a hamis istenektől, amint Izaiás második része fejt ki témaszerűen fölséges fordulatokban: «Adjátok hírül, mi történik majd a jövőben, és tudjuk majd, hogy istenek vagytok».<sup>9</sup> Az *atyák* az apologéták kora óta nagy kedvvel és részletességgel dolgozzák ki a jövőndőlésből való érvelést, és a pogánysággal szemben Szent Ágostonnal azt vallották: «Aki nem tudja a jövőt, az nyilván nem Isten».<sup>10</sup> Szent *Jeromos* ugyan azt mondja: «Oktalanság abban látni Isten fölségét, hogy tudja, minden pillanatban hány szunyog születik és hal meg»<sup>11</sup>; de ezzel nem akarja tagadni Isten mindentudását, melyet kifejezetten tanít ő is, hanem csak annak a helyes gondolatnak ad kissé éles kifejezést, hogy Isten az oktalan állatoknak nem olymódon viseli gondját, mint az embernek (l. [481. lap](#)).

Tételünket *ésszel* is be lehet látni: *a)* Ha léteznék valami, amit Isten még nem ismer, az számára még megismerhető volna; tehát arra nézve ő még képességben volna. Ez azonban ellenmond tiszta ténylegességének. Ha Isten ismeretben gyarapodhatnék, már nem volna végtelenül tökéletes. *b)* Isten a létező dolgokat teremtette, vagyis abszolút magátólvaló tevékenységgel adta meg létük minden mozzanatát: a léttartalmat elgondolással, a létezést akarati ténnyel. Amint a dolgok megszűnnének létezni, ha Isten teremtő akarata nem tartaná többé őket, épúgy megszűnnének érthető, azaz tartalmilag meghatározott valók lenni, hogyha Isten megszüntetné elgondolásukat. Tehát lehetetlen, hogy létezzék valami, amit Isten nem mindenestül gondol el, vagyis tökéletesen nem ismer.

*Nehézség.* Ha Isten előre tudja a jövőndő szabad tetteket, azoknak be kell következniök, minthogy Isten tudása nem csalódhatik. Ám ha be kell következniök, már *nem szabadok*. Ez már régen sokaknak okozott gondot. Cicero<sup>12</sup> és a szociniánusok ezért tagadták Istennek ezt a

<sup>1</sup> Vatic. 3 cp 1 Denz 1784.

<sup>2</sup> Ps 146,4.

<sup>3</sup> Sir 1,2; cf. Job 28,23–28.

<sup>4</sup> Mt 10,30; cf. 6,26 Heb 4,13.

<sup>5</sup> Gen 3,9 8,21 16 24 18 Ex 3,9.

<sup>6</sup> Heb 4,13 Jer 11,20 Prov 16,2 Job 11,11 42,2 Sir 39,5 Lc 16,15 Act 1,25 Rom 8,27 stb.

<sup>7</sup> Sir 23,29; cf. 29,25 Is 46,10 Dan 13,42 Sir 8,8 stb.

<sup>8</sup> Ps 138 93,11 Jn 6,64.

<sup>9</sup> Is 41,23.

<sup>10</sup> *August.* Civ. Dei V 1 9; cf. XI 21; *Lib. arbitr.* III 2, 4; *Iren.* II 26, 3; *Tertul.* Marc. II 5; *Orig.* Cels. VI 10; *Cyril. H.* Cat. 6, 4; *Nyssen.* Opif. hom. 16 kk.

<sup>11</sup> *Hieron.* In Hab. 1, 14. coll. c. in Mt 10, 29; *Adv. Pelag.* III 6.

<sup>12</sup> *Divinat. daem.* II cf. *Aug.* Civ. Dei V 9.

tudását, a sztoikusok és fatalisták az ember szabadságát. – *Megoldás.* Az isteni örökkévalóság színe előtt nincsen sem mult, sem jövő; előtte állandóan jelen van minden; az örökkévalóság fölér az időnek minden pillanatával, és minden időponttal együtt van, épúgy mint a kör középpontja a területének minden pontjával azonos vonatkozásban áll. Következésképp Isten a jövő dolgokat is örökkévalóságának állandó jelenében szemléli, és *ez a szemlélet* épúgy *nem befolyásolja a jövő történetüket*, mint a toronyőr szemlélete nem befolyásolja az esetleg alant elvonuló csapat menetirányát. Amint a mi visszaemlékezésünk nem másítja meg és nem befolyásolja a multat, épúgy az ő előretudása nem befolyásolja a jövőt (August.).<sup>1</sup> Tehát szabad azt mondani: «Nem azért következik be valami, mert Isten előre tudja, hanem mert bekövetkezik, azért tudja».<sup>2</sup>

Ez a megoldás azonban csak addig áll helyt, míg merőben az isteni tudásra vagyunk tekintettel, elvonatkozva az isteni akarástól. Valójában azonban Isten nem merőben szemlélődő szerepet visz a jövő dolgokkal szemben; hiszen azoknak nincs az ő akaratától független létük, mely aztán determinálná az isteni értelmet (34. § 1). *Mikép egyeztethető aztán össze a szabadság ezzel az isteni előrerendeléssel*, az az isteni együttműködésnél kerül tárgyalásra.<sup>3</sup> De rendületlenül áll ez a két igazság: Isten a szabad jövőt tudja, és mindamellett az embernek van szabad elhatározása. Ezt a két igazságot csak akkor tudná értelmünk teljesen összeegyeztetni, ha egészen jól értenők, miképp működik közre Isten a teremtményekkel, és miben áll voltaképp az emberi szabadság, illetőleg hogyan állhat meg az isteni okteljesség mellett. Azonban mindkettő meghaladja a teremtett elmét.

**2. Tétel. Isten ismeri az összes lehetőségeket**, akár megvalósulnak valaha akár nem. *Biztos.*

A *Szentírás* minden megszorítás nélkül mindentudónak állítja Istent; tehát a lehetőségeket sem zárja ki ismeretköréből. Annál kevésbbé, mert hisz mindenhatóságot is tulajdonít neki (36. § 2); ez pedig mindentudást tételez föl. Láttuk továbbá, Isten ismer mindent, mielőtt létrejönne;<sup>4</sup> akkor pedig még csak lehetséges. A *szentatyák* szerint Isten mindent az ő örök eszméi szerint alkotott; ám eszméi nemcsak a valóságos, hanem a lehetséges dolgokról is vannak<sup>5</sup> (44. § 2). *Ésszel* pedig nem nehéz fölérni, hogy *a)* ha Isten a lehetőségeket nem ismerné, ezen a ponton ismeretében hézag volna, mely legalább «in idea» kitölthető volna; vagyis ebben a vonatkozásban Isten képességben volna; ez pedig ellenmond az *actus purus*, illetve a végtelen tökéletesség valóságának. *b)* A nomologiai érv értelmében Isten magátólvaló értelem. Istenben egybeesik a léttartalom és az értelem; tudása teljesen átvilágítja mivoltát, és ép ezért Isten ismeri önmagát nemcsak a maga abszolút valóságában, hanem tudja magáról azt is, hogy abszolút mivolta teremtett lét útján kimeríthetetlen gazdagságban utánozható. Ámde Isten mivoltának kifelé való utánozhatósága: ez a lehetőségek világa.

**3. Tétel. Isten ismeri a féljövő szabad tetteket.** *Biztos.*

*Magyarázat.* A föltételesen bekövetkező (*féljövő*) szabad tett (*conditionate futurum*, *futuribile*) olyan szabad állásfoglalás, mely sohasem következik be, de bekövetkeznék, ha bizonyos föltétel teljesezésbe menne; pl. János halálos ágyán megtérne, ha papot kapna; István nem válnék gonosztevővé, ha más életpályára lépne. Ezek tehát nem merőben lehetséges szabad állásfoglalások (merő lehetőség: János meg is térhetne, nem is); de nem is egyszerű jövő események, mert hisz a föltétel, melyhez kötve vannak, nem teljesül.

<sup>1</sup> August. Lib. arbitr. III 4, 4; cf. Civ. Dei V 10; Boeth. Consol. phil. 5 pr. 3.

<sup>2</sup> 45. § és 35. § 2; cf. 52. § 2.

<sup>3</sup> Hieron. In Jer 26, 3.

<sup>4</sup> Sir 23,29 Rom 4,17; cf. Mt 19,26 Jer 1,5.

<sup>5</sup> August. Civ. Dei XI 10, 3.

*Bizonyítás.* A *Szentírás* nem egy esetet említ, melyben Isten a féljövő tudásáról tesz tanuságot: «Elragadta, hogy a gonoszság meg ne rontsa elméjét».<sup>1</sup> Mikor *Dávid*nak tudtára esett, hogy Saul készül őt megtámadni Ceilában, a pap útján tudakozódott Istennél: Lejön-e Saul Ceila ellen, és ha igen, a ceilaiak kiszolgáltatják-e Saulnak? Az Úr igennel felelt. Dávid erre elmenekült; és mikor ezt Saul megtudta, nem vonult Ceila ellen.<sup>2</sup> Az *Üdvözítő* azt mondja: «Jaj neked, Korozain, jaj neked Betsaida! Mert ha Tírusban és Szídonban történtek volna a csodák, melyek tibennetek történtek, már régen szőrzsákban és hamuban tartottak volna bűnbánatot. És te, Kafarnaum! ... ha Sodomában történtek volna a csodák, melyek tebenned történtek, megmaradt volna a mai napig».<sup>3</sup>

A *szentatyák* korában ismételten történtek nem-katolikus részről igen érzékeny támadások a teodiké ellen a féljövő isteni előretudása nevében. Az atyák sohasem ennek a tudásnak tagadásával háritották el azokat a támadásokat, hanem más megoldást kerestek. Így a *manicheusok* azt mondták: Isten tudta, hogy az ember majd vétkezik; mért teremtette? vagy mért nem gondoskodott olyan körülményekről, melyek közt nem vétkezett volna? A *pelagiánus vitákban* maga Szent Ágoston tárgyalja azt a kérdést: Miért nem ragadta el Isten az összes bűnösöket (Sap 4 értelmében), mielőtt a gonoszság megrontotta elméjüket? És mikor a *szemipelágiánusok* azt mondták, hogy a kisdedek megkeresztelkedése vagy meg-nem-keresztelkedése előre látott föltételes érdemeikre való tekintettel történik, nem tagadták az atyák Istennek ide vonatkozó tudását, hanem a következtetés ellen tiltakoztak.<sup>4</sup>

*Ésszel* is be lehet látni, hogy a) a féljövő események és tettek valósággal lehetségesek; tehát az előző tétel értelmében nem lehet kizárni az isteni tudás tárgyköréből. b) Isten ismerete csak akkor mondható teljesnek, ha a teremtményeket és eseményeket nemcsak gyümölcseikben, hanem virágjaikban és gyökereikben is átlátja; csak a teremtményeknek ilyen veséig ható ismerete alapján lehetséges igazi világkormányzás. – Tehát az *isteni ismeret tárgyköre végtelen*; nemcsak amennyiben elsődleges és sajátos tárgya, az önismerete végtelenre irányul, hanem amennyiben kiterjeszkedik a lehetőségekre. Beláthatatlan és mégis jól rendezett határtalan birodalomként terjedez az értelem előtt a lehetések világa: végtelen sok nem- és fajgondolat, mindegyik a típusok és egyedek végtelen sok lehetséges kombinációjával, az értelmes valók véghetetlen ismerő és akaró lehetőségeivel; az emberi elme beleszédül e végtelen dimenziók gondolatába, melyekről halvány sejtelmet adnak a transzfinit számok, a végtelen halmazok, számsorok és a végtelen determinánsok rendszerei.<sup>5</sup>

Függelék. Az *isteni tudás osztályozása*. – Tárgyak tekintetében a hittudósok az isteni tudást a következőképpen osztályozzák:

1. Szemléleti tudás, *scientia contemplationis*: Isten önismerete; a látó tudás, sc. *visionis*: a létező dolgok isteni tudása; az egyszerűen értő tudás, sc. *simplicis intelligentiae*: a lehetséges dolgok tudása.

2. Szükséges tudás (*scientia necessaria*): Istennek önmagára és a lehetőségekre irányuló tudása, és a szabad tudás (sc. *libera*), mely a változókra irányul, és csak azért szabad, mert a dolgok létezése Isten szabad teremtmői elhatározásán fordul; tehát végelemzésben csak a szabad teremtmői tette teszi lehetővé ezt a tudást. Ha a teremtmést föltételezzük, természetesen Isten a változó dolgokat is szükségkép tudja; azaz lehetetlen nem tudnia azt, amit megteremt. Ezt a fölosztást a tomisták kimerítőnek tekintik. A molinisták azonban közbeiktatnak egy

<sup>1</sup> Sap 4,11.

<sup>2</sup> 1 Reg 23,7.

<sup>3</sup> Mt 11,21–23; cf. Gen 11,6–8. 4 Reg 13,19 Jer 38,17 Ez 3,6 Lc 10,13 16,31 Act 22,17.

<sup>4</sup> *August.* Anima et eius or. I 12, 15; Praedest. sanct. 17, 24; Don. persever. 9, 22. Corr. et gratia 8, 19; cf. *Nyssen.* De infantibus qui praemature abripiuntur (M 46, 184); *Chrysost.* Ad Stagir. 1, 8; *Greg. M.* Moral. XXXIII 12, 26.

<sup>5</sup> Cf. *August.* Civ. Dei XI 10 XII 18; *Thom* I 14, 2; mennyiben végtelen Istennek a létezőkre vonatkozó tudása, mikor ezek száma tényleg véges, lásd Gent. I 70; Ver. 2, 9 ad 2. *Lessius* VI 2, 17.

tagot: a közbülső tudást, *scientia media*, a féljövő szabad tettek és események isteni előretudását. Ez szerintük nem tartozik a szükséges tudás körébe, hisz Istenre nézve nem forog fönn semmi szükség, hogy egy meghatározott lehetőséget mint föltételelesen bekövetkezőt vegyen szemügyre; de szabadnak sem lehet mondani, mert megelőzi Istennek minden szabad elhatározását. Szokás, de nem szabatos úgy tüntetni föl a dolgot, mintha Molina ezt a közbülső tudást a látó és az egyszerűen értő isteni tudás közé helyezné.

3. Elméleti és gyakorlati isteni tudás (*scientia theoretica et practica*) aszerint, amint csak az isteni értelemnek, vagy egyúttal az isteni akaratnak is tárgya, t. i. mint teremtető gondolat.

4. Helyeslő és helytelenítő isteni tudás (*scientia approbationis et reprobationis*) aszerint, amint a jóra vagy a bűnre irányul. Ez utóbbira nézve az Írás a maga pregnáns kifejezőmódjának megfelelően gyakrabban azt mondja, hogy Isten valamit nem tud<sup>1</sup>; temperamentumos emberek is nem egyszer azt mondják nekik nem tetsző esetekben: nem veszem tudomásul, nem akarok tudni róla, ezt az embert nem ismerem többé.

### 33. §. Az isteni tudás módja.

*Diekamp* I § 18 19 23 28 29; *Bartmann* I § 35; *van Noort* 1, 2, 4; 1, 3, 1 § 1 3; *Pesch* II n. 182–191; 220–298; *Scheeben* I 578 kk. 589 kk. 625–35; *Petavius* De Deo IV 12; *Lessius* VI 4. – *Thom* I 14, 4 7 15; c. Gent. I 45 46 48 55–62; *Salmant.* tr. 3 disp. 4 5 10–12; *Billuart* De Deo 5, 3 4; 6; *Berti* De Deo II 8 IV 1, 1; IV 2; *Frassen* De Deo 4, 2 4; de Deo oper. 1, 2. – *J. Souben* Les manifestations du beau dans la nature 1901; *H. Krug* De pulchritudine divina 1902; *P. M. Garénaux* La beauté de Dieu et son amabilité 1910; *E. Dubois* De exemplarismo divino 4 k. 1899 kk.; cf. továbbá az isteni együttműködésre vonatkozó irodalmat a 45. § elején.

#### 1. Az isteni tudás abszolútsága.

**Tétel. Isten a magánálló Értelem. Biztos.**

*Magyarázat.* Minden ismeretben szemben áll az ismerettárgy és az ismerő alany (obiectum és subiectum), melyek különbözőségük épségben maradásával intenciós (tárgyra vonatkoztatott) egységbe fűződnek az ismeretényben. Az igaz ismeret igazvolta épen azon fordul, hogy a tárgy és a gondolat egybevág: a tárgy a tudatban is az, ami a tudattól függetlenül a maga valóságában. Tételünk már most azt mondja: 1. *A tudattárgy és alany* egysége Istenben nemcsak intenciós; vagyis nem úgy van, mint a tapasztalati ismerés körében, hogy a tudattárgyak és a tudni hivatott elme világa két külön világ, melyek csak a tudás tényében találkoznak, mikor az értelem egy tudattartalmat vonatkoztat egy tudattárgyra, és e vonatkoztatás által a tudat számára reprezentálja a tárgyat; hanem ontologialag is *egybeesnek*: ismerendő és ismerő, elgondolandó és elgondoló azonos. 2. Isten *merő értés*. Nincs léttartalmában egyetlen mozzanat, mely ne volna értés; nem úgy, mint a teremtménynél, hol az én lát, de a szem nem, az én tudja, mit művel a keze, de a kéz nem; nincs Istenben léttartalom, melynek utóbb tudottá kellene válnia, sem pedig tudásra hivatott alany, melynek utóbb tárgyat kellene keresnie.

*Bizonyítás.* Az Írásban Isten a tudással azonosítja magát: «Én bölcsesség»<sup>2</sup>; «én vagyok az igazság».<sup>3</sup> Szent Ágoston azt mondja: «Isten mivoltának csodálatos egyszerűségében nem más a bölcsesség mint a lét, hanem a kettő azonos».<sup>4</sup> Az ész a tételt levezeti egyrészt mint Isten abszolút egyszerűségének következményét: minden egyes isteni kiválóság azonos az isteni

<sup>1</sup> Pl. Mt 7,23 25,12 L 13,27.

<sup>2</sup> Prov 8,12.

<sup>3</sup> Jn 14,6.

<sup>4</sup> August. Trinit. XV 13, 22; cf. Iren. II 13, 3.

léttel, és tőle csak értékben különbözik; másrészt mint a nomologiai istenbizonyításnak következményét, mely a magátólvaló abszolút Értelemben torkollik.<sup>1</sup>

A tétel a következő mozzanatokat tartalmazza:

1. *Az isteni tudás magátólvaló.* Vagyis Isten tudása nem támaszkodik és nem szorul senkire és semmire, ami rajta kívül van; ismeretének forrását, tárgyát, valamint mértékét és indítékát magából meríti. Ez nyilvánvaló Istennek önismeretét illetően, és könnyen igazolható a lehetőségek ismeretéről. De nem kétséges a létezőket illetően sem, hogy azok az isteni tudásnak végpontjai ugyan, melyeket elér az ő értelme, de nem szerzői és okozói (sunt obiecta terminativa, non determinativa scientiae divinae); míg ellenben az ember számára minden igazságot tartalmazó tudás a tárgy részéről eléje szabott és irányított (normált) és ennyiben okozott, mástól való tudás.

Jóllehet a hittudósok erre nézve elvben és általában egyetértenek, évszázados és mélyen szántó viták és nézeteltérések támadtak a részletek körül; mikor t. i. arról van szó, hogy közelebbről meghatározzuk az *istenti tudás közegét*. Szent Tamás nyomán<sup>2</sup> a megismerésnek *három fajta* közegét szokás megkülönböztetni: «Az egyik az a közeg, mely *alatt* lát az értelem (medium sub quo, megvilágító közeg), mely fölkészít a látásra; s ez számunkra a tevékeny értelem (intellectus agens) világossága. A másik az a közeg, mely *által* lát (medium quo, tükröző közeg), s ez az értelmi kép (species intellegibilis). A harmadik az a közeg, melyben valami érthető (medium in quo, közvetítő közeg); s ez mindig olyan dolog, melynek közvetítésével más dolog ismeretére jutunk, mint pl. a hatásban megismerjük az okot». Ez az ismert közeg, szemben a tükrözővel, mely nem-ismert.

Nyilvánvaló dolog és általános nézet, hogy az isteni ismerésnek *megvilágító és tükröző közege maga az Isten*; sőt a közvetítő közeg is, *legalább önismeretének közvetítő közege is ő maga*. «Istenben az értelem, az értő alany, az értés tárgya, az értelmi kép és maga az értés ténye teljesen egybeesik.»<sup>3</sup> Csak ott ágaznak el a vélemények, ahol a *létező*, létezhető és nevezetesen a szabadon létező és létezhető *dolgok isteni tudásának közvetítő közegéről* (medium in quo) van szó.

A *létezőket* illetően ugyanis a *skotisták* és a hozzájuk közelebb álló *molinisták* azt vallják, hogy Isten mindenesetre ismeri a dolgokat teremtői határozatainak erejében, de a maguk viszonylag független teremtményi mivoltában is (a *nominalisták* szerint csak így ismeri); Istentől ugyanis nem szabad elvitatni az ismerésnek semmiféle kiválóságát sem; már pedig, amint egy mérnöknek tökéletesebb ismerete van arról a gépről, melyet nemcsak megszerkesztett, hanem a kivitel után meg is nézett, úgy Istennek is a világról tökéletesebb ismerete van, ha teremtői elgondolása után látja is a maga valóságában. A *tomisták* és a hozzájuk hajló *molinisták* (Bellarmin, Billot) ellenben azon a nézetten vannak, hogy a létező dolgokat Isten csak teremtői határozataiban, tehát végelemzésben saját örök Valóságában, minden más valóság ösmintájában ismeri, és nem egyúttal a maguk viszonylag független teremtményi létükben is. Tehát a létezőkről Istennek csak közvetett ismerete van.

A *tomista nézet a helyes*. A *skotista fölfogás* ugyanis *a) keresztülvihetetlen*. El nem lehet gondolni, hogy a teremtői határozatoktól viszonylag független isteni világismeret, mely új ismeretmódot jelent, nem az ismerettárgy közvetíti; a közvetlen isteni világismeret nem lehet más, mint a világ okozta ismeret. Ez pedig ellenmond az isteni ismerés abszolút jellegének.<sup>4</sup> *b) Fölösleges*, mert a létező világnak az Isten teremtői határozataitól független, tőle különböző ismerete semmiféle új mozzanatot nem tud hozzáadni a teremtői határozatban közvetített ismerethez. Ebben ugyanis benne van a teremtet világnak minden létmozzanata;

<sup>1</sup> Cf. *Thom* I 14, 4; c. *Gent.* I 45.

<sup>2</sup> *Thom* Quodl. 7, 1.

<sup>3</sup> *Thom* I 14, 4.

<sup>4</sup> *Thom* I 14, 5 ad 2; cf. *Aug.* 83 quaest. 46, 2.

semmi néven nevezhető valóság, akár léttartalmi akár létezési akár szubstanciás akár járulékos, nem léteznék, ha Isten elgondolása és valósítása nem adna neki létet. Tehát a létező világ Istennek már semmi újat nem tud mondani. Az okokból való ismeret gyökeresebb és alaposabb, mint a hatásokból való ismeret; ez az utóbbi a teremtményeknél csak azért egészítheti ki az előbbit, a géptervező mérnöknek csak azért mondhat újat tervének keresztülvitele, mert alkotásának ő nem teljes oka (az anyagot, a fizikai törvényeket nem ő szolgáltatja; legtöbbször a technikai kivitelre sem képes). – Ugyanezek a szempontok irányadók a *lehetséges dolgok közvetítő közegének* kérdésében. Külön megfontolást követel azonban a *jövő és féljövő* szabad tettek tudásának közvetítő közege (2. sz.).

2. *Az isteni tudás egységes osztatlan tény*, mely a legteljesebb intenzitással egyszerre átölel minden megismerhetőt. Tehát nem tartalmaz átmenetet képességből ténylegességbe, kevésbbé ismertről jobban megismerendőre, előzményről következményre, általában egyik ismeretről a másikra; vagyis az isteni ismerés nem diszkurzív.<sup>1</sup> Következésképp az Isten ismerése egy eszme, mely azonban fölér a megismerhető valók ismeretképeinek összességével; vagyis sokszorosan végtelen értékű. Ha Istenben nincs alanyról állítmányra haladó vagyis ítélő ismeret, nem következik, hogy ennek az ismerésmódnak kiválósága hiányzik belőle; csak ami benne tökéletlenség, a diszkurzív mozzanatot kell távoltartani.<sup>2</sup>

3. *Isten ismerete kimerítő*: felölel minden felismerhetőt megismerhetőségének foka szerint, közvetítő avagy tükröző közegek homályosító és torzító befolyása nélkül. Tehát Isten ismeretében nincsenek előbb (logikailag sem) a célok mint az eszközök, a törvények mint az egyes esetek, a hatások mint az okok, a járulékok mint a szubstanciák vagy fordítva, hanem egységes és örök értése mindent a gyökerében egyszerre és teljesen fog át. – Röviden azt lehet mondani: Isten ismerése *a szó teljes értelmében intuitív*; azaz nem szimbolikus, jelképes, mint az emberi, mely jelekhez van kötve (szavakban gondolkodunk és szavakon vitatkozunk), hanem magát a dolgot fogja meg; nem jelenségekhez tapad, hanem a lényegre nyit; nem merőben néző, hanem teremtő; nem haladó, hanem egyszerre való.

*Folyományok.*

1. **Isten abszolút igazság.** *Biztos tétel. Értelme:* Az igazság általában a dolog és a róla való eszme egybevághósága (adaequatio rei et intellectus). Ha a gondolat összevág a valósággal, akkor logikai igazságról beszélünk, ha a dolog egybevág a maga eszméjével, akkor ontológiai igazságról. Isten abban az értelemben igaz, hogy *a) az értelem és lét abszolút azonosságát* fejezi ki; ami Istenben lét, az mindenestül el is van gondolva és pontosan úgy van, ahogy Isten elgondolta és átértette. A lét és gondolat közt itt nem tátonganak hézagok, melyeken utólagos kritikai megfontolásokkal kellene vagy lehetne igazítani; neki nincsenek ideáljai, melyeket több-kevesebb tökéletességgel tükröztet a valóság; neki csak eszméi vannak, melyeknek a valóság teljesen hű másolata. *b) Isten az ősigazság* (αὐταλήθεια). Minden igazság és érthetőség Istentől van: az ő elgondolása a tárgyi világ mint eszmék és törvények hordozója és hirdetője; az ő elgondolása a teremtett értelem mint értelmi kategóriák, szempontok birtokosa; és az ő elgondolása a kettő összhangosítása. Tárgy és alany az ismerettényben azért tud találkozni, mert Isten egymásnak gondolta el; tárgy és alany kettőssége Istenben egy, és ennek az egységnek utánzása a tárgynak és alanyának az ismerettényben létesített egysége. Ezért minden emberi ismerés az isteni ősigazságnak világitása mellett történik. Minden igaz ítélet alkotása Istennek burkolt megvallása; az istentagadás végelemzésben ismeret- és igazságtagadás is.<sup>3</sup>

2. **Isten az abszolút bölcsesség.** *Ez biztos igazság. Értelme:* A bölcsesség a gyakorlatban beváló elméleti tudás. Az emberek közt bölcs az, akinek megvan a világról a helyes elméleti

<sup>1</sup> *August.* Simplici. II qu. 2, 3; *Thom* I 14, 7 15; *Gent.* I 55–57.

<sup>2</sup> *Aug.* Civ. Dei XI 10; *Trin.* XV 14.

<sup>3</sup> Cf. *Thom* I 16, 6; *Verit.* 1, 2; 2, 2; c. *Gent.* I 62.

álláspontja, amennyiben az örök értékekhez tud hozzámérni mindent, nemcsak az ismeret általános tárgyait, az eszméket és törvényeket, hanem a konkrét helyzeteket, egyedeket és föladatokat is; akiben továbbá megvan a készség és rátermettség ezzel a belátással arányos életalakításra. A bölcsesség Istenben *az elméleti és gyakorlati tudásnak teljes azonosságát* jelenti; ez az a konkrét forma, melyben a kinyilatkoztatás dicsőíti és a vallási megfontolás elé állítja Isten tudását: «Uram, mily nagyok a te műveid! Bölcseséggel teremtetted valamennyit, és betöltötték a földet alkotásaid». <sup>1</sup> Az isteni bölcsesség jelentőségét és termékenységét a szentháromságtan mutatja meg teljes valóságban. <sup>2</sup>

**3. Isten az abszolút szépség.** Ez *biztos* igazság. A szépség pszichologiailag: az, ami esztétikai tetszést vált ki (pulchra sunt, quae visa placent); ontologiailag: jelentős léttartalom kifejező (azaz esztétikai hatás kiváltására képes) formában (perfectio cum claritate). Minthogy Isten a végtelen lét a legtisztább tökéletességben, és mint szín-értelem ennek teljes átvilágítottága: a tökéletes isteni léttartalom megfelelő kifejezést nyer egy kimerítő ismerettényben, egy eszmében, mely felöleli ama végtelen lét teljes tartalmát, és pedig a tartalomnak teljesen megfelelő intenzitással. Isten az abszolút szépség és minden teremtettségnek és művészetnek ősforrása. Ilyennek dicsőíti az Írás is: «Ha már ezeket (a csillagkört, a nagy vizet, a napot és holdat) isteneknek gondolták, mert szépségük elbájolta őket, tudhatták volna, mennyivel kiválóbb ezeknek ura; hisz a szépség szerzője alkotta mindezeket». <sup>3</sup>

## 2. A jövő és féljövő szabad tettek isteni megismerésének közvetítő közege.

Ennek a kérdésnek külön *jelentőséget* ad, hogy szorosan összefügg a hatásos kegyelemnek, a gondviselésnek és előrerendelésnek kérdésével. Nem csoda, ha századok óta két nagy táborra osztja a katolikus hittudósokat: tomistákra és molinistákra.

A **tomisták** szerint (ennek a nézetnek szerzője Dom Bañez OP † 1604, Thom 2II-hez írt kommentárjában) Isten a jövő és féljövő szabad tetteket látja amaz *örök végzéseiben, melyekben azokat előreirányozza* (predeterminálja). Szent Tamás szerint <sup>4</sup> ugyanis a teremtettség csak úgy fog tényleg cselekedni, ha Isten a cselekvő képességét hatékonyan tette lendíti. Ez a minden egyes tethez, tehát a szabad tettekhez is szükséges isteni közreműködés (*concursum divinum*) nem merőben erkölcsi, hanem fizikai; azaz nemcsak biztatás vagy el is maradható segédkezés, hanem nélkülözhetetlen isteni befolyás. Jellemzi, hogy a teremtmény cselekedetét, tehát a szabad állásfoglalást is megelőzi (*consursus praevius*): gondolatban és természet szerint, nem pedig időpont szerint, mert hisz csak akkor érvényesül, mikor már szükség van rá; továbbá kiterjed a bekövetkező cselekedet összes létmozzanataira, azt mindenestül előre meghatározza, tartalma, iránya és ereje szerint (*determinatio praevia, praedeterminatio physica*; 45. § 3). Minthogy ezek az előre-irányzások egyrészt Isten elhatározásában öröktől fogva készen állnak, másrészt pedig a jövő cselekedetnek minden mozzanatát fölölelik, alkalmas közvetítő közegei nemcsak a szükségképes, hanem a bekövetkező vagy bekövetkezhető (féljövő) szabad cselekedetek isteni előretudásának is. Még pedig:

1. Az *erkölcsileg jó jövő* szabad állásfoglalásokat Isten maga is előre-irányozza minden egyes mozzanatukban, beleszámítva az erkölcsit, a célra való irányulást, a «debita ordinatio ad finem»-et is, mint amely a cselekedet erkölcsi jóságának formális mozzanata. Tehát ezeket

<sup>1</sup> Ps 103,24; cf. Ps 146,5 Rom 11,33 Sir 1,1; Jac 1,5 és a bölcsességi könyveket, főként Prov 3,10. Sap 7 8 18,1 Sir 24; cf. Bonav. Brevit. I 8.

<sup>2</sup> L. 40. §; Thom I 14, 16.

<sup>3</sup> Sap 13,3; cf. 4,29 Ps 103,2 Cant 1,15 stb.; August. Lib. arbitr. II 15, 41 Conf. X 6 Civ. Dei XI 10.

<sup>4</sup> Thom 1II 109, 1; Gent. III 67; Pot 3, 7; cf. 45. § 3.

Isten öröktől fogva tudja előre-irányzó helyeslő végzéseiben (in decretis praedeterminativis approbativis). 2. Az *erkölcsileg rossz jövő* állásfoglalásokat Isten nem helyesli és erkölcsi mozzanatokhoz nem nyújtja együttműködését. Ám minden erkölcsi cselekedetben két mozzanatot kell megkülönböztetni: az egyik a fizikai, az anyag jellegű mozzanat, mely magában közömbös; a másik az erkölcsi, formális mozzanat, a beállítás, az erkölcsi normához és a végcélhoz való odaigazítás; pl. ez a kijelentés: «Nincs Isten» az istentagadó és a zsoltáros ajkán Ps 13; költekezés a sajátomból és a máséból. Már most az erkölcsileg rossz cselekedet fizikai részét mint közömböst Isten akarhatja, és adhatja hozzá előre-irányzó segítségét. A formális, erkölcsi mozzanatot nem akarja; de megengedheti, amennyiben elhatározza, hogy előreirányzó közreműködését nem adja meg ehhez a mozzanathoz, amikor is a magára maradt teremtmény a természetében rejlő gyöngeségnél fogva el fogja véteni a cselekedetnek a végcélhoz való helyes odaigazítását. A jövő szabad rossz cselekedeteket tehát Isten az ő előre-irányozó megengedő végzéseiben látja előre (in decretis praedeterminativis permissivis): a bennük rejlő fizikai mozzanatot tudja, mert erre nézve előre-irányzó pozitív elhatározása van, a formális erkölcsi mozzanatot pedig biztosan tudja abból, hogy ahhoz nem adja meg az előre-irányzó együttműködést, mely nélkül a teremtmény a vele született nehézkességnél és tehetetlenségnél fogva el fogja véteni a fizikailag közömbös cselekedet helyes erkölcsi eligazítását. 3. A *föltételes jövő* szabad tetteket pedig föltételes előre-irányzó végzéseiben látja (in decretis praedeterminativis conditionatis): a szidóniakat és tírusiakat bűnbánatra predeterminálnám, ha elhatároznám, hogy elküldöm hozzájuk a Megváltót.

*A tomizmus főérvei:* a) *Tekintélyi* érv. Szent Tamás, ha formálisan nem is tanította a tomista fölfogást, minthogy az ő idejében a kérdés nem volt még annak rendje és módja szerint föltéve, mégis az ős-ok és a másodrendű okok viszonyáról való fölfogásából az logikusan következik. Bañez élete főföladatává tette volt, hogy «mindenben és mindenkép» Szent Tamást követi, és a dominikánusok iskolája, a tomizmus fellegvára, Szent Tamás tanításának őrzését és továbbképzését tekinti lelkiismereti kötelességének. Elfogulatlan történetkutatók (Schanz, Grabmann, Bartmann, Uhde) azt vallják, hogy a tomizmus Szent Tamás, sőt Szent Ágoston, sőt végelemzésben Szent Pál alapgondolatainak következetes alkalmazása. b) *Teológiai* érv. A tomizmus erőteljesen és hatásosan óvja az isteni tudásnak teljes magátólvalóságát. Isten az ő saját mivoltában, elhatározásában látja mindazt, ami történik és történhetik akár a természet akár az erkölcs világában. c) *Bölcseleti* érv. Minden csak annyiban ismerhető meg, amennyiben van. Ámde a jövő és féljövő szabad tetteknek mint jövőeknek nincs még létük magukban, és nincsen közelebbi okaikban, legalább teljes biztonsággal bekövetkező létük; mert hisz akkor nem volnának szabadok; tehát csak Istenben mint első okukban lehet létük, s minthogy nem szükségképesek, csak Isten szabad teremtoi elhatározásaiban van létük. Következésképp csak azokban ismerhetők meg.

*Nehézségek.*

1. Ha Isten előre-irányozza a szabad elhatározást, az szükségképp következik be; *az előre-irányzás egy irányt szab meg az akaratnak*, melytől el nem térhet, s így nincs mozgási tere, hogy több lehetőség közt választhasson; tehát nem szabad többé. – *Megoldás* 45. § 3.

2. A tomista fölfogás a féljövő szabad tetteket illetőleg *végtelen sok föltételes előreirányító isteni végzést* követel; s ez egyrészt ingyenes, másrészt Istenhez nem méltó föltézés. – A tomisták *felelete*: *Sok újabb tomista* egyáltalán nem találja Istenhez méltatlannak a végtelen sok föltételes isteni végzést, sőt az isteni tudás végtelenségének beszédes bizonyítékát látja benne: ha nem méltatlan Istenhez a végtelen sok föltételes jövő tett tudása (amit a molinisták is vallanak), akkor nem méltatlan és indokolatlan a végtelen sok féljövő tett föltételes akarása sem. Istenben az akarás a tudással lépést tart. Sokan azonban, különösen a *régibb tomisták* *Ledesma*-val azt tanítják: A féljövő szabad tettek száma nem végtelen. A szó igazi értelmében föltételesen jövő szabad állásfoglalások közé ugyanis nem kell minden emberi elképzelést számítani, mely nyelvtanilag föltételes jövő alakjában fejezhető ki (pl.: egy

lehetséges ember egy lehetséges világrendben ezt tenné, ha ilyen és ilyen körülmények közé kerülne); hanem csak a most vagy majd létező egyéneknek olyan szabad tetteit, melyek bekövetkeznének, ha megvalósulna egy föltétel, mely vagy a teremtet okok rendjében vagy Isten teremtető határozataiban reálisan meg van alapozva. Ezek száma pedig véges, mert csak azokra a féljövő szabad tettekre szorítkozik, melyek a jelen világrendben meg vannak alapozva és szükségesek hatékony isteni irányításához.

A **molinizmus** alap gondolatait Luis de Molina SJ fejtette ki először rendszeresen, tanárának Fonseca-nak nyomdokain Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione 1588 c. művében. A teremtető és teremtmény együttműködését illetőleg ő elveti az előreirányzó isteni közreműködést és vallja a kísérőt (*concursum simultaneus*), mely épűgy mint a tomisták együttműködése a teremtményi tevékenység pillanatában rendelkezésre áll, de logikailag, természet szerint nem előzi meg, hanem követi a szabad tettet; nem irányozza előzetesen, hanem igazodik hozzá; akkor és úgy működik, mint a szabad elhatározás kívánja, anélkül természetesen, hogy ez determinálná avagy bármikép befolyásolná Isten tevékenységét (45. § 3). Minthogy tehát *nincsenek szabad tetteket megelőző előreirányzó isteni végzések*, Isten nem is tudhatja ezek közvetítésével a szabad jövő és féljövő tetteket. Hanem Istennek ez a tudása következőképen jön létre:

1. Isten az ő szükségképes tudásával (*scientia necessaria*) szükségkép tudja, hogy az összes lehetséges szabad teremtmények az összes lehetséges körülmények közt mit tehetnének (pl. egy lehetséges ember egy lehetséges üldözés kitörésekor hitét meg is tagadhatná, meg is vallhatná). 2. A közbülső tudásnál (*scientia media*) fogva Isten tévedhetetlenül tudja, hogy minden egyes lehetséges szabad teremtmény minden egyes lehetséges esetben mit tenne, ha ez az eset megvalósulna (tehát, ha amaz üldözés tényleg kitörne, az a bizonyos ember megtagadná-e hitét, vagy pedig megvallaná). Ez a közbülső tudás nem gyökerezik előreirányzó isteni végzésekben. Mert jóllehet Isten öröktől fogva elhatározta, hogy a teremtményeknek megadja az ő együttműködését, az nem lévén előreirányzó hanem kísérő, a szabad tetteket nem tartalmazza teljes meghatározottságukban, tehát nem is adhat róluk fölvilágosítást. Ép az jellemzi «a föltételes jövőről való tudást, hogy független minden abszolút és hatékony határozattól, és minden ilyent megelőz» (Tournely). 3. Isten aztán szabadon elhatározza, hogy az összes lehetséges föltételek közül némelyeket megvalósít; és így a közbülső tudás segítségével megismert végtelen sok föltételes jövő közt némelyik esedékessé válik mint tényleges jövő, és természetesen Isten előtt mint ilyen tudva van; hisz a közbülső tudásnál fogva végtelenül többet is tud, amit mind meg is tudna valósítani.

*A molinizmus érvei:* a) *Szent Tamás tekintélye* ennek a fölfogásnak nem áll útjában, mert a legrosszabb esetben is nem kedvez a tomistáknak (Frins, legutóbb Stufler). b) *A tomizmus nem tudja* hatékonyan óvni az akarat szabadságát és további kiépítésében az érdemetlenségre való tekintet nélküli elkárkozás tanához jut. c) Viszont *a molinizmus bámulatos könnyedséggel*, egyszerűséggel és minden fölösleges titokra való utalás nélkül megmagyarázza nemcsak az isteni előretudást, hanem a hatásos kegyelem és az előrerendelés és elkárkoztatás nehéz kérdését is. d) Biztos *bölcséleti* alapra támaszkodik. Sarka ugyanis a közbülső tudás valósága. Már pedig ennek létezése logikai nyomossággal levezethető. Minden föltételes jövő ugyanis ellenmondó ítélet alakjában fejezhető ki: ha üldözés tör ki, Péter a hitét vagy megtagadja vagy nem. Ha a föltétel valósul, a két ellentét közül okvetlenül csak az egyik következik be (az ellenmondás elvének föltétlen érvényessége miatt); az tehát igazság, és mint ilyen okvetlenül tükröződik az isteni lényegben, mely előtt minden igazság öröktől fogva jelen van.

De ép ezen a ponton támasztanak nehézséget a *tomisták*. Azt állítják ugyanis, *hogy nem tartható fönn a közbülső tudás*, mely sem nem szükségképes, sem nem szabad isteni tudás. Mert:

a) Bármilyen formát adunk neki, *Isten föltételes jövőtudásának vagy tévedhetetlenségét vagy abszolút magátólvalóságát kezdi ki*. Bellarminus, Becanus (és talán maga Molina is) ugyanis azt gondolták, hogy Isten a jövő és féljövő szabad elhatározásokat a gyökerében, a legvelejéig átértett teremtet akaratban látja (in supercomprehensione voluntatis creatae). Ámde nyilvánvaló, hogy a magában tekintett akarat a jövő és féljövő szabad tetteknek csak lehetőségeit és legfőljebb hajlandóságait tartalmazza, és így csak hozzávetőleges, olykor erkölcsileg biztos, de nem tévedhetetlen ismeretnek lehet közege. Az újabb molinisták általában azt mondják, hogy a föltételes jövő szabad tettek tárgyilag (objective et in se) igazak lévén, Isten e tárgyi igazságukban ismeri meg őket. Ámde ez a tárgyi igazvoltuk vagy Istentől ered, vagy nem. Ha igen, akkor a tomizmus alapgondolatánál vagyunk; ha pedig nem, akkor szemben állnak Istennel, tőle független világot alkotnak, mintegy a jövőnek nagy könyvét, melynek tartalmáról Isten csak úgy szerez tudomást, ha elolvassa. De ez ellentétben áll az isteni tudásnak magátólvalóságával; Istent önmagán kívül senki és semmi nem irányítja és nem befolyásolja tudásában. Nem változtat ezen a megfontoláson, hogy a féljövő valóságok tárgyi igazságát az isteni lényeg tükrözi, hogy ott öröktől fogva jelen vannak. Mert ép ez a kérdés: minek köszönhetik örök jelenlétüket, miért tükrözi őket Isten lényege?

b) A féljövő szabad állásfoglalásoknak *nem is jár ki az a tárgyi igazság*, melyet a molinisták tulajdonítanak neki. Mert hogy az üldözéskor Péter vagy megtagadná hitét, vagy nem, ez igaz; harmadik lehetőség ki van zárva. Hogy csak az egyik lehetőség következne be a föltétel valósulása esetén, az is igaz, az azonosság elve értelmében. De a döntő kérdés ép az: melyik eshetőség következne be a kettő közül? Ez csak akkor tekinthető eldöntöttnek, ha Péter állásfoglalása vagy bevégzett tényként vagy előreirányzó isteni végzés tartalmaként vehető. Különben nincs léte, és akkor nem is ismerhető meg; minden csak annyiban ismerhető meg, amennyiben van. Péternek vagy végbevittnek gondolt vagy Istentől előreirányzott állásfoglalásától függetlenül csak az igaz, hogy Péter hitét megtagadná vagy nem tagadná meg; ez pedig a merő lehetségek világába tartozik. Tehát nincs külön «intenció» világ, mely a föltételes szabad tettek tárgyi igazságának gyűjtőhelye volna, és Isten teremtető elgondolásától független lenne; s így Isten csakis ebben a teremtetői elgondolásban ismerheti meg.

*Összefoglalás.*

1. *Mindkét fölfogásnak vannak szembeütő előnyei.* A tomizmus nagy következetességgel érvényre juttatja az isteni tudás magátólvalóságát és a teremtménynek az első októl való függését. A molinizmus hathatósan óvja az akarat szabadságát és a teremtmény relatív függetlenségét.

2. *Mindkét fölfogásnak súlyos nehézségei vannak.* A tomizmusnak a molinisták leginkább az isteni előreirányzást vetik szemére, mint amely az akarat szabadságát veszélyezteti vagy éppen lehetetlenné teszi. Voltaképeni achilles-sarka azonban a bűn isteni előretudásával kapcsolatos gondolatmenetekben van, melyek az isteni előrendelés kérdésében a negatív visszautasítás rendkívül nehezen védhető tanára vezetnek (79. § 4). A molinizmus nagy gyöngéje pedig a közbülső tudás, melynek számára nem tudnak megnyugtató közeget megjelölni; annyira, hogy nem egy jeles molinista lemond az igazolásáról és egyszerűen posztulátumként állítja oda (Kleutgen): nem lehet sem belátni, sem igazolni, sem nehézségeit föloldani; de föl kell venni, különben kétségbe kellene esni a kérdés megoldása felől. Továbbá nem tudja teljes határozottsággal föntartani az isteni tudás magátólvalóságát. Így a tomizmus az ősokból kiindulva nem egyszer panteizmus, determinizmus, predestinacianizmus szélén jár; a molinizmus pedig kiindulva a teremtményből dualizmus, indifferenzizmus és pelagianizmus örvényét horzsolja. Mindkét fölfogást katolikus álláspontja megóvjá az eretnek

egyoldalúságtól, melyet csak szeretetlen fanatizmus vagy értelmetlenség fog rájuk, ellentétben határozott és kifejezett pápai tilalmakkal<sup>1</sup>; de nem óvja meg a spekulatív egyoldalúságtól, mely világosan arra utal, hogy a kérdés végelemzésben a Teremtő és a teremtmény viszonyának nagy misztériumába torkollik. A tomisták az isteni akaratnak, a molinisták az isteni tudásnak egy titkára utalják át a kérdést; és ezzel mindkettő vallja a zsoltáros szavát: «Csodálatos előttem ez a te tudásod, és olyan magas, hogy nem érhetem föl».<sup>2</sup>

Ha mindamellet *a tomizmusnak tulajdonítunk nagyobb valószínűséget*, annak okai főként a következők:

a) A két iskola harcaiban leginkább vitatott kérdéseket, *a szabadság és predestináció kérdését a molinizmus nem oldja meg jobban*, mint a tomizmus. Nem a szabadságot: Ha a jövő és féljövő szabad tetteket Isten biztosan előretudja egy tőlük különböző jel közvetítésével, akár a szabad akarat gyökeres ismerete az akár azok objektív igazsága akár isteni előreirányzás, az csak úgy lehetséges, hogy a közvetítő és a közvetített közt egyértelmű, fölbonthatatlan összefüggés áll fenn. Ez a szükségképes összefüggés vagy minden egyes esetben lehetetlenné teszi a választási szabadságot vagy egyikben sem. Nem az előrerendelést: Hisz a molinizmus szerint is minden szabad teremtmény számára lehetségesek olyan föltételek, melyek mellett az nem vétkezik és végelemzésben üdvözülni. És a döntő kérdés ez: miért nem ama kedvező föltételek közé helyezte őt Isten? (Hurter). b) *A teológiai tekintély* inkább kedvez a tomizmusnak. Az elfogulatlan történeti vizsgálat előtt kétségtelen, hogy a tomizmus szenttamási gondolatok kiépítése. Innen a szentszék kedvezése is. c) *A közbülső tudás* elmélete, amellyel a molinizmus áll és dől, a spekulatív elme előtt tarthatatlannak látszik, vagy legalább is súlyosabb nehézségekkel küzd mint a fizikai előre-irányzás tana. Viszont a tomizmus spekulatív kiindulása: Isten abszolút magátólvalósága és okteljessége, kikezdhethetlen, és Szent Pálnak meg Szent Ágostonnak alapgondolataiból való (45. § 3).

---

<sup>1</sup> Denz 1090 1097.

<sup>2</sup> Ps 138,6.